

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 3, p. 31-51, April 2018

DOI No: 10.9737/hist.2018.593

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aksaray ve Çevresinde Yerel Bankacılık Faaliyetleri ve Aksaray Halk İktisat Bankası Örneği *Local Banking Activities in Aksaray and its Environs during the Early Years of the Turkish Republic and Aksaray Public Economy Bank Example*

Dr. Sadık ERDAŞ

(ORCID:0000-0002-7539-5655)

Hacettepe Üniversitesi - Ankara

Volume 10
Issue 3
April
2018

Öz: Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi ve tarımsal üretimin demiryolları aracılığıyla ihraç imkânına kavuşması, Anadolu'da ticari hayatı göreceli olarak zenginleştirmiştir. Bu ticari canlılığın yaşandığı Orta Anadolu gibi belli bölgelerde oluşmaya başlayan sermaye birikimi, iktisadi hayatın ve sermayenin millileştirmesine çalışan devlet yönlendirmesi ve desteği, bankacılık alanında yerel bankaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yerel bankalardan biri de Aksaray Halk İktisat Bankasıdır.

Aksaray milletvekili Alibuçukzade Vehbi öncülüğünde Aksaray, Niğde ve Nevşehir gibi bölgelerden milletvekilleri, din adamları ile tüccar, esnaf ve arazi sahipleri tarafından kurulan Aksaray Halk İktisat Bankası, Aksaray ve çevresinin iktisadi ve ticari hayatına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Sermaye açısından Aksaray ve çevresinde kurulan yerel bankalar içerisinde güçlü bir yapıya sahip olan Aksaray Halk İktisat Bankası, 1929-1930 ekonomik krizinin olumsuz etkileriyle 1931 yılından itibaren mali sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bankanın içine düştüğü olumsuz gelişmenin bir başka önemli sebebi, Bankanın kurucu hissedarı, yöneticisi ve her şeyi durumunda olan Vehbi Bey'in 1932 de İstanbul'da hayatını kaybetmiş olmasıdır.

Özel olarak Aksaray'ın Niğde vilayetine bağlı bir ilçe durumuna düşürülmesi ve yaşanan mali sıkıntılar ve genel olarak merkezileşme ve devletçilik uygulamaları bu bankanın sonunu hazırlamıştır. Bankalar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1936 yılından itibaren bir takım sıkıntılar yaşamaya başlayan Aksaray Halk İktisat Bankası, bu yasanın öngördüğü düzenlemelere uyum sağlamak adına ödenmiş sermaye miktarı 200.000 TL'ye çıkartmış ancak sermayesi öngörülen miktardan aşağı olduğu gerekçesiyle mevduat kabul etmesine izin verilmemiştir.

Aksaray Halk İktisat Bankası kısa ömrüne rağmen bölge ekonomisinin gelişmesine ve halk arasında tasarruf bilincinin oluşturulmasında önemli bir rol oynayarak yerel sermaye birikimine katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler; Aksaray, Aksaray Halk İktisat Bankası, Yerel Banka, Bankacılık

Abstract: The integration of Ottoman economy with global economy and the opportunity of the agricultural production to have access to exportation through rail roads have relatively enriched the commercial life in Anatolia. The accumulation of capital which has started in certain specific parts of Central Anatolia where the commercial wealth has emerged and the state's incentives to the citizens towards nationalization of the commercial life and support has led to the emergence of local banks in banking sector. Hence, Aksaray Public Economy Bank was an example for such local banks.

Aksaray Public Economy Bank which was established through pioneering efforts of the parliamentary deputy of Aksaray Province named Ali buçukzade Vehbi and the other parliamentary deputies from

· Bu makale, 2. Uluslararası Aksaray Sempozyumu için hazırlanmış ancak katılmadığımız için sunulmamış bildiri metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halinden oluşmaktadır.

the neighboring provinces such as Aksaray, Niğde and Nevşehir, there religious functionaries, tradesmen, craftsmen and land lords has significantly contributed to the economic and commercial life of Aksaray and its environs. Aksaray Public Economy Bank which had a strong place as for its capital as sets when compared with other banks that were established in Aksaray and its environs has started to encounter financial constraints starting from 1931 following the detrimental impact of the great global economic depression during 1929-1930. Another reason for such negative development was that the founding share holder of the Bank, namely Vehbi Bey who has dedicated his life to the bank was died in Istanbul in the year 1932.

The developments including the fact that Aksaray has become a district as reporting to Niğde Province specifically and the centralization and statist applications that were implemented during this period generally has prepared the end of this bank. Starting from the year 1936 when the Banking Code was put in effect in Turkey, the Aksaray Public Economy Bank which has started to encounter some constraints in order to adjust itself to the Banking Code arrangements that were requested. Therefore it has raised its capital to 200.000.-TL. However, as its capital has stil remained lower than the amount as set forth by said Code, it was not permitted to accept saving deposit accounts.

Despite the short life period of Aksaray Public Economy Bank, it substantially contributed to the development of the region and playing an important role in the formation of saving consciousness among public and there by added up to the formation local capital accumulation.

Keywords; *Aksaray, Aksaray Public Economy Bank, Local Bank, Banking*

GİRİŞ

Türk iktisat ve bankacılık tarihinde “vilayet bankaları”, “mıntika bankaları”, “mahalli bankalar” adlarıyla tanımlanan ve bizimde “yerel banka” olarak adlandırdığımız bankalar, uygulamada kaldıkları sürece, başta sermaye olmak üzere iktisadi hayatın millileştirilmesi açısından oldukça önemli katkılarda bulunmuşlar, yerel tüccar ve üreticilerin kredi ihtiyaçlarını cevaplamaya çalışmışlardır. Toplumda alışık olunmayan tasarruf bilincinin yerleşmesine önemli katkılar sağlayan yerel bankalar, yabancı bankalar lehine olan mevduat ve kredi tablosunun Türk bankaları lehine çevrilmesine de güçleri oranında katkıda bulunmuşlardır. Nitekim 1920 yılında milli sermaye ve para ile kurulmuş bulunan banka adedi 10 ve sermaye miktarı 17.793.959 liradan ibaret iken 1933 yılına gelindiğinde Banka adedi 44’e sermaye toplamı da yaklaşık 4 katlık bir artışla 76.195.850 liraya ulaşmıştır¹.

Bankalardaki aile, tasarruf sandıkları ve kumbaraların mevduat toplamı 1920 yılında 10 milyon lira iken 1931 yılında neredeyse dört kat yükselerek 38 milyon liraya ve vadeli mevduat miktarı da 9 milyon liradan 21 milyon liraya ulaşmıştır. Yine bütün Türkiye’de aile ve kumbara tasarrufu sahipleri toplamı 1920 yılında 1838 kişi iken 1931 yılında bu miktarın 106.223 kişiye² 1935 yılında da 160.000 kişiye³ yükseldiği görülmektedir. İzah edilebilir gerekçeleri olmakla beraber, halkın tasarruflarını para olarak tutma ve vadeli banka hesaplarına yatırma alışkanlıklarının olmadığı bir ortamda ekonomik kalkınmanın finansmanını sağlamak oldukça zordur. Bu alışkanlıkların kazanılması ve yerleşmesinde ve yukarıdaki rakamsal gelişmelerin sağlanmasında yerel bankaların rolü oldukça önemlidir. Bu öneme rağmen modern Türkiye ve Türk Bankacılık tarihi çalışmalarında yerel bankaların hak ettiği ilgiyi göremediği söylenebilir. Zira Gündüz Ökçün tarafından 1975 yılında Hacettepe

¹ Abdullah Taşcıoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Bankalar Kanunları ve İlgili Yasal Düzenlemeler*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, İstanbul 1998,s.12.

² Aynı yer.

³ Meral Tecer, “Atatürk Döneminde (1923–1938) Ekonomik Örgütlenme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39,Sayı 4, Aralık 2006,s.106.

Üniversitesinde yapılan bir seminerde sunulan bildiri⁴ ve Sadık Erdaş tarafından kaleme alınan makale⁵ dışında bir bütün olarak yerel bankalarla ilgili çalışmalara rastlanılmamaktadır. Bununla beraber, yakın zamanlarda biraz da yerel tarih çalışmalarının birikimi olarak yerel bankalar konusunda yapılan çalışmaların çoğaldığı görülmektedir⁶.

Orta Anadolu’da Konya ve Niğde vilayetleri bünyesinde kurulan yerel bankalarla ilgili yukarıda dip notta bahsi geçen birçok değerli çalışma yapılmasına karşın, bu çalışmalarda Aksaray’da yerel bankacılık faaliyetleri ele alınmamış ve bölgenin finans tarihinde ve iktisadi faaliyetlerinde bir boşluk bırakılmıştır.

Bu çalışma ile Aksaray Halk İktisat Bankası kuruluşu, kurucuları açısından ele alınarak Konya ve Niğde bölgelerinde kurulan diğer yerel bankalarla karşılaştırılması yapılacak, Merkez Bankası Bültenleri kullanılarak elde edilen bilanço rakamları çerçevesinde Banka’nın mali yapısı incelenecek ve kapanış süreci değerlendirilerek söz konusu boşluğun kapatılmasına çalışılacaktır.

1-Yerel Bankaların Kuruluş Nedenleri

Yerel bankaların ortaya çıkmasına neden olan gelişmeleri politik ve ekonomik olmak üzere iki başlıkta toplamak mümkündür.

1.1-Politik Nedenler

İttihat ve Terakki yönetimi, Anadolu ve Müslüman-Türk merkezli bir siyasete öncelik tanıyarak ekonomide milli unsurları egemen kılmaya yönelik bir politika benimsedi. Böylece 1930’a kadar Türkiye’nin iktisadi hayatta egemen olacak olan “Millî İktisat” politikası ortaya çıkmış oldu. Gerekirse savaşın yarattığı kıtlık koşullarından yararlanarak ve devlet desteği ile bir yerli ve milli burjuvazinin yetiştirilmesi gerektiğini, bunun hem mümkün hem de kalkınma ve modernleşme için zorunlu olduğunu⁸ ileri süren bu politika, savaş sonrasında İttihat ve Terakki’nin iktidardan düşmesiyle bitmemiş, kendisini Cumhuriyetin ilk yıllarında da göstermiştir⁹.

⁴ Gündüz Ökçün, “1909–1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, Editör: Osman Okyar-H. Ünal Nalbantoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975, s. 409–475.

⁵ Sadık Erdaş, “Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış. Anadolu da Yerel Bankacılık”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 2014, s. 7-44.

⁶ Hamdi Doğan, “Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2012, Cilt 9, Sayı: 18, s. 397–416. Serdar Sarısır, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği” *TÜBAR, Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVI, 2009, Güz, s. 199–213, Emin Özdemir - Ali Çakırbaş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir’de Bankacılık Faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013, s. 559-575 ve M. Halis Özer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Yerel Banka Teşebbüsü: Diyarbakır Bankası (1930–1939)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2012, Cilt: 11 Sayı: 42, s. 382–392, Sadık Erdaş, “Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık ve Elazığ İktisat Bankası Örneği”, *Tarihten Günümüze Elazığ*, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara 2015, s. 553-574.

⁷ Millî iktisat politikası için bakınız; Zafer Toprak, *Türkiye’de Millî İktisat (1908–1918)*, Yurt Yayınları. Ankara 1982 ve aynı yazarın, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi (Türkiye’de Ekonomi ve Toplum 1908-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 27.

⁹ Öyle ki 1930 yılı sonlarında bile Başbakan İsmet Paşa, yeni kurulan muhalefet partisi lideri Fethi Bey’in eleştirileri karşısında hükümetinin politikalarını izah eder ve savunurken birkaç kez “millî iktisat” politikası takip ettiklerini dile getirmektedir. Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, 1. Cilt (1929–1932)*, A.Ü.SBF Yayını, Ankara 1988, s. 121.

1923 Şubatında İzmir’de toplanan İktisat Kongresi ve bu kongrede dile getirilen milli iktisat politikası uygulamalarını irdelemek dönemin iktisadi milliyetçilik anlayışını belirlemek açısından oldukça önemlidir. Çiftçi, sanayi ve ticaret kesimi temsilcileri bankacılık konusundaki beklentilerini İktisat Kongresi’nde dile getirdikleri gibi, tüccar grubu da, münasip bir isim altında bir ana ticaret bankası oluşturulmasını ve hükümetin de bu bankaya bir sermaye koyarak iştirak etmesini istemişlerdir. Kongrede Sanayi grubunun da “*birkaç bankadan birer miktar sermaye tefrik ettirerek husule gelecek mühimce bir sermaye ile bir sanayi bankasının küşadının temini ile memlekette mütedavil sermayenin tezyidine çalışılmasını*” talep ettikleri¹⁰ görülmektedir. Zaten Hükümetin kongreye sunduğu raporda da bir finans, kredi sistemi alt yapısının oluşturulması gereği ele alınıyordu¹¹.

Kongrede iktisadi gelişme için milli bankaların kurulması ve geliştirilmesinin önemine dikkat çeken İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, milli bankacılık sisteminin kurulmadığı sürece yabancı sermayenin baskısı altında ülkenin ezileceğini belirterek, kurulacak milli bankaların Türkiye’nin “iktisadi siperleri” olacağını ifade ederek, bu bankaların Türkiye’nin inşasında alacağı rolün önemini vurgulamıştır¹². Yeni ekonominin gelişmesi için ele alınması lazım gelen tedbirler bağlamında kredi müesseselerine değinen M. Esat Bey, bir an evvel “*asri iktisadın en mühim amili olan zirai, ticari, sınaî kredi kurumlarımızın*” oluşturulması gereğine dikkat çekmiş, Bakanlığının “Köy Bankaları” yasasını meclise tevdi ettiğini, ziraat ve sanayi bankalarının da bütçeye eklendiğini vurgulayarak “*Teşebbüs-ü şahsi ile vücuda getirilecek kredi kuruluşlarına kolaylıklar gösterileceğini*” açıklamıştır¹³.

1.2-Ekonomik Sebepler

Milli tüccar ve iş adamının ortaya çıkması öncelikle milli bankacılığın kurulmasına bağlıdır. Cumhuriyet hükümetleri savaş sonrası yanan ve yakılan şehirlerin inşası, yeni bir başkentin kurulması ve demir yolları yapılması gibi büyük kaynaklar gerektiren girişimleri dış ve iç istikraz olanakların kapalı olduğu bir dönemde gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır.

Öte yandan Türkiye, Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sonrasında yaşanan büyük nüfus yer değiştirmesi sonucu sermaye, ticaret ve iş çevrelerine hâkim Rum ve Ermeni nüfusunu büyük ölçüde kaybetmiştir¹⁴. Ülke ekonomisinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından bunların yerini alabilecek Türk ticaret ve iş adamlarının yetiştirilmesi gerekmektedir¹⁵. Bu ise

¹⁰ A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi. 17 Şubat–4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.32–33 ve 50. Gündüz Ökçün, “1923 yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar”, *A.Ü.SBF Dergisi*, XXII, sayı:1,1968,s.74–75 ve 94.Belirtmek gerekir ki, sanayici ve tüccar kesiminin kredi talepleri ve sorunları uzun süre devam etmiştir. Nitekim 1930 yılında yapılan Sanayi Kongresinde sanayiciler karşılaştıkları kredi sorununa işaret etmektedirler. Bakınız:Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Umum Merkezi, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar*, Cilt I, Yayına Hazırlayan: Derviş Kılınçkaya, Bildiren Basın Yayın, Ankara 2003, s.502 vd.

¹¹ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923–1950*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s.149.

¹² İzmir Büyükşehir Belediyesi,İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat–4 Mart 1923, İzmir Kent Kitaplığı, İzmir 2001, s.53–60.

¹³ A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, s.78.

¹⁴ Feroz Ahmad, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923–45”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839–1950*, Ed. Donald Quataert and Erik Jan Zürcher, Çev. Cahide Ekiz, İstanbul İletişim Yayınları, 2011, s. 123,140.

¹⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı istihdamı yoluyla bu açık kapatılmak istense de 1930’lu yılların başından itibaren bu yöntem peyderpey terk edilmiştir. Bu konudaki örnek bir olaya dair tetkik için bkz. Emre Saral, “A Foreign Labor Force in Early Republican Turkey: The Case of Hungarian Migrant Workers”, *Hungarian Historical Review*, vol. 6, no. 3 (2017): 597–623.

her şeyden önce değişimi ve dönüşümü sağlayabilecek yeni bir kredi ve banka sisteminin oluşumuna bağlıdır.

Yerel bankaların ortaya çıkış nedenlerinden biri de Anadolu'da tüccarlar arasında baş gösteren kredi talebidir. Uzun süren savaşların yarattığı iktisadi açıdan güvensizlik ve alt üst oluşlar, büyük ölçüde vadeli alışverişi ortadan kaldırmış ve peşin para ile ticaret yapma koşulunu getirmiştir. Savaş sonrasında izlenen milli politikalar dolayısıyla sistem içinde karşılanamayan bir kredi talebi ortaya çıkmıştır.

1926 yılında hem ulusal hem de yabancı bankaların kullanılabilir kaynaklarında önemli bir daralma ortaya çıkmış ve bu bunalımın etkisiyle kredi talebini mevcut banka yapısıyla karşılanması zorlaşınca hızla birçok yerel banka kurulmuştur. Öyle ki, 1920–1925 yılları arasında kurulan yerel banka sayısı 5 iken 1926–1929 döneminde kurulan yerel banka sayısı 22'dir. Bunlar genelde kısa vadeli ticaret kredisi veren anonim şirket olarak kurulmuşlardır¹⁶. Zira 1926 yılında emtia fiyatlarının düşmesi üretici ve tacirlerin büyük zarar görmelerine yol açmış ve bu durum karşısında bu bölgelere mal satan ithalatçı firmalar da etkilenmiş, zarardan kaynaklanan ödenemeyen krediler bankaların kredi vermelerinde daha ihtiyatlı davranmalarına neden olmuştur¹⁷. Kredi piyasasında baş gösteren daralmanın bir sonucu olarak, dış ve iç kaynakların özellikle ihraç mevsimi kaba para talebini karşılamakta yetersiz kalmaları ve Türk mali kurumlarının kısa vadeli borçlarını geri istemesi yerel bankaların kurulması konusunda uygun iklimin oluşmasını sağladı.

Merkezde Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası¹⁸ ile başlayan mili banka kurma çabaları, kısa sürede İttihat ve Terakki yönetiminin destek, teşvik ve yol göstericiliği ile taşraya da sirayet etmiş ve savaş ekonomisinin yarattığı uygun ortamın etkileriyle Orta Anadolu'da, Konya'da 1915 yılında Kayseri'de 1918 Nisan'ında ve Eskişehir'de Köy İktisat Bankaları'nın kurulması gerçekleşmiştir¹⁹. Bu örneklerin, savaş koşulları dolayısıyla yüksek karlar elde etmeleri ve sermayelerini kısa sürede ve hızla artırmaları, hissedarlarına %40'a varan temettüleri dağıtmaları sürecin dışında kalan diğer yerel tüccar ve eşrafı banka kurmaya sevk eden önemli gelişmeler oldular.

Merkezi iktidar, kurulmalarına ön ayak olduğu bu gibi banka ve şirketler aracılığı ile Anadolu'daki etkin sermaye sahibi ve müteşebbisten oluşan geniş bir kitleyi çıkarlarıyla kendisine bağlamayı başarmış ve onlarla aralarında organik bir bağ oluşturarak kendisine siyasal bir zemin elde etmiştir²⁰.

Öte yandan Ankara hükümeti Ekim 1922'de aldığı bir kararla anonim ve münkasım şirketlerin tüzüklerinin onaylanması için biraz da kaynak yaratmak adına sermayelerinin %10'nun tediye edilmesi²¹ ve kısa bir süre sonrada anonim ve kooperatif şirketlerinin tâbi oldukları şartları yerine getirmeleri durumunda kurulmalarına izin verilmesi kararını almıştır²². Bu düzenlemelerin de etkisiyle 1923–1926 yılları arası dönem, Türkiye'deki anonim

¹⁶ Oya Silier, "1923–1935 Döneminde Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık", Editör: Osman Okyar-H. Ünal Nalbantoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975, s.502.

¹⁷ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923–1929*, Yurt Yayınevi, Ankara 1982, s.158.

¹⁸ Bankanın kuruluşu hakkında Bakınız. Suat Oktar-Arzu Varlı, "İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XXVII, sayı 2, s.1-20.

¹⁹ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, s.156-158.

²⁰ İttihat ve Terakki yönetiminin Türk siyasal hayatına soktuğu bu uygulamanın Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen tek parti dönemi için de geçerli olduğu söylenebilir.

²¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu :30.18.1.1 Yer No :5.30.9., Sayı :1873 Dosya :180-6, Tarih :01.10.1922.

²² BCA, Fon Kodu :30.18.1.1 Yer No :6.49.1., Sayı :2240 Dosya :179-2, Tarih :01.02.1923.

şirketleşme sürecinin ve yerel düzeyde banka kurma faaliyetlerinin en yoğun olduğu yıllar olarak karşımıza çıkmakta ve Türk anonim şirketleri hem sayıları hem de sermayeleri açısından devamlı surette bir yükselme göstermektedirler²³.

1926 tarihli Türk Ticaret Kanunu'na göre²⁴, anonim şirketler hukuki, idari ve mali şartları yerine getirdikleri takdirde en az beş kişinin sermaye katkılarıyla kurulmasına izin verilen ve her türlü ekonomik ve ticari faaliyette bulunabilen, halka açık iktisadi teşekküllerdir. Adı geçen kanunun 279. maddesine göre kurucular bir esas sözleşme düzenleyip imza altına alarak bu sözleşmeye,

1-Şirketin adını ve merkezinin bulunacağı yeri,

2-Şirketin esaslı noktaları belirtilmiş ve tanımlanmış bir şekilde şirketin işletme konusu

3-Şirketin sermayesi ile her payın itibarı değeri, bunların ödenmesinin şekil ve şartları eklenerek bu sözleşmenin Ticaret Vekâletine verilmesi ve Bakanlar Kurulunun şirketin teşkiline izin vermesi ile kuruluş sürecini başlatır. Anonim şirketler dağılık ve kendi başlarına ekonomik bir değer yaratma olanağına sahip bulunmayan sermayeleri bir araya toplayarak büyük sermayeye ihtiyaç duyan mali, sınai ve ticari teşebbüslerin gerçekleşmesini mümkün kılma gibi çok önemli bir özelliğe sahiptirler²⁵.

2-Aksaray ve Çevresinde Yerel Bankacılık Faaliyetlerinde Osmanlı Birikimi

Anadolu'da kurulan yerel bankaların daha çok Batı Anadolu gibi dış satım amaçlı üretim yapan ve bu ürünleri dış pazara ulaştıracak imkânlarla sahip ve dünya ekonomisine entegre olmuş bölgelerde ortaya çıktıkları görülmektedir. Burada ve diğer bölgelerde kurulan başta banka olmak üzere şirketlerin demir yolu güzergâhı üzerinde toplandığı dikkat çeken bir başka husustur.

19. yüzyılın sonundan itibaren Anadolu'da Berlin Bağdat demiryolu öncülüğünde ve onun omurgası etrafında demir yollarının yapılmasıyla, buralardaki tarımsal üretim potansiyeli iç ve dış pazarlara ulaşma imkânı yakaladı. Özellikle 1896'da Eskişehir-Konya hattının tamamlanmasıyla, Konya ovası hububat ürünlerinin ihraç ve ihtiyaç merkezlerine nakli mümkün hale gelmiş ve Anadolu'da yetiştirilen arpa başta olmak üzere hububatın yaklaşık dörtte üçü Avrupa'ya ihraç edilmiş, geri kalan ise İstanbul ile ordunun ihtiyaçları için kullanılmıştır²⁶. 1893-1911 yılları arasında Konya, Eskişehir ve Ankara sancaklarından ihraç edilen hububat, sebze ve meyve miktarı % 1000 oranında bir artış göstermiştir²⁷.

Bu zirai ve ticari faaliyetlerin sonucu olarak iktisadi açıdan canlanmaya tesadüf edilen bu şehirlerde ve demiryoluna entegre bölgelerde, toprak sahipleri ve tüccarların ellerinde yavaş ama istikrarlı bir sermaye birikimi oluşmaya başladı. 1913'ten 1922 sonuna kadar devam eden savaş, bu birikimi hızlandıran önemli bir çarpan etkisi yarattı. Zira savaşla beraber şehirli nüfusu ve onunla eşdeğer büyüklükte bir orduyu besleme zorunluluğu ortaya çıkınca hububat pazarı oldukça büyümüştür. Anadolu'dan başta İstanbul olmak üzere şehirlere hububat sevki, savaş yıllarının en karlı faaliyeti olarak dikkat çekti. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile sonu

²³Çalışmada anonim şirket olarak kurulan bankalar ele alınmakla birlikte limitet şirket olarak kurulan Zonguldak Yardım Bankası (1926), Karadeniz Bankası Limitet Şirketi (1928) ve Trabzon Bankası Limitet Şirketi (1928) adlı bankaların olduğunu belirtmek gerekir. Bankaların daha ziyade anonim şirket olarak kuruldukları bir ortamda neden bu üç şirketin limitet olarak kurulduğu ayrı bir araştırma konusudur.

²⁴Ticaret-i Beriyye Kanunu, Resmi Ceride, 28.06.1926,Sayı:406.

²⁵ Osman Nuri Çevik, *Anonim Şirketler*, Növe Matbaası, Ankara 1976,s.19.

²⁶ Donald Quataert, "Limited Revolution: The Impact of The Anatolian Railway on Turkish Transportation and the Provisioning of İstanbul, 1890-1908", *Business History Review*,1977,51:2,s.139-160.

²⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003,, s.168.

arasında buğday fiyatlarında yaşanan 15 kata varan (kıyyesi 0.97 kuruştan 15,0 kuruşa) oranlarda artış ve Osmanlı İmparatorluğunun müttefiki Almanya'nın İstanbul'da bir şirket kurarak piyasada bulabildikleri her çeşit malı almaları²⁸ üreticinin yüzünü güldürdü. Buğday nakli için kendisine vagon tahsisi edilen tüccar, İstanbul'a getirdiği gıda maddelerini spekülâtif karlarla pazarlama imkanı buldu. Benzer bir birikim piyasa için üretim yapan zengin çiftçi katları arasında da görüldü²⁹.

Anadolu Demiryolları Şirketi, Konya Ovası Sulama Projesi'ni, tren yolu güzergâhının güneyinde gerçekleştirerek, ihtiyacı olan tahıl ve bilhassa Alman tekstil sanayi için pamuğu buradan temin etmeyi plânliyordu. Bunun için Konya-Cihanbeyli, Konya-Karapınar, Konya-Koçhisar ve Konya-Ereğli arasına karayolları yapımını gerçekleştirdi. Hattâ bu yolları taşla kapladı. Konya ile Aksaray arasında dekovil hattı kurularak Aksaray bölgesinin her türlü zenginlik kaynakları hem iç piyasada hem de dış piyasa olarak Almanya'da değerlendirilmesi düşünülse de bu mümkün olmadı³⁰. Bu durumun bir sonucu olarak, başta Konya, Niğde, Kayseri, Eskişehir ve çevreleri olmak üzere, hububat yetiştiren bölgelerde tüccar ve büyük toprak sahipleri elinde önceki dönemlerle kıyaslanamayacak derecede bir servet birikimi oluştu.

İmparatorluk döneminde anonim şirket olarak kurulan bankalardan bazılarının elektrik üretimi gibi karlılık arz eden alanlarda imtiyaz elde etmeleri, yüksek kar peşinde koşan Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan küçük sermayeyi de harekete geçirmiş ve benzeri örgütlenme yoluna gitmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda Konya ve çevresinde Konya Türk Ticaret Bankası³¹, Konya İktisadi Milli Bankası³², Konya Ahali Bankası³³, Karaman Çiftçi Bankası³⁴, Karaman Milli Bankası³⁵, Akşehir Bankası³⁶, Ermenek Ahali Bankası³⁷ gibi

²⁸ Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", Editör: Osman Okyar-H. Ünal Nalbantoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975, s.378-379.

²⁹ K. Boratav, *Age*, s.29.

³⁰ Ahmet Atalay, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Konya'da Kurulan Milli Şirketler ve Milli Bankalar*, Çizgi Kitapevi, Konya 2011, s.68-69.

³¹ Şurayı Devlet ve Meclis-i Vükela kararları sonrasında çıkarılan irade-i seniye ile kurulmuş (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: İ.DUİT, Dosya:124,Gömlek:27,Tarih:12.Z.1338) olan anonim şirket ayrıca Ankara Hükümetinden de kuruluş izni almıştır. (BCA, Fon Kodu:30..18.1.1,Yer No:1.12..17).

³² "Şirket-i İktisadiye-i Milliye" adlı anonim şirketin Kurtuluş savaşı sırasında "Konya İktisad-ı Milli Bankası" adını almasıyla ortaya çıkmıştır. Bakınız; Nihal Erol, Ahmet Atalay, *Cumhuriyet Sonrası Konya'daki Milli Şirketler ve Bankaların Faaliyetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2011, s.21. Bankanın idare meclisi içerisinde Konya mebusu Kazım Hüsnü ve Aksaray mebusu Kazım Bey de vardır. Hamit Tahsin-Rıza Saka, *Sermaye Hareketi, Amedi Matbaası*, İstanbul 1930, s.303.

³³ 1918 tarihinde kurulmuş bulunan Konya Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi'nin (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: MV, Dosya:249, Gömlek: 56, Tarih:11.C.1336) 3 Nisan 1924'te hissedarlar genel kurulu kararıyla adı ve faaliyet alanı değiştirilmesiyle oluşmuştur. (BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1,Yer No:10.33.11.) Ayrıca şirketin Dâhili nizamnamesi için bakınız; *Konya Ahali Bankası Nizamname-i Dâhilisi*, Resmi Ceride,15 Eylül 1342,No:174,s.448-452.

³⁴ 6 Eylül 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla kurulmasına izin verilen Bankanın kurucuları manifatura tüccarı olan Çelebizade ailesidir. Banka, 1926'da Ereğlide,1932'de Mersinde şubeler açmış ve 1935 yılında idare merkezini tarım ürünleri ihracatını yaptıkları Mersin'e taşınmış ise de iki yıl sonraki genel kurul kararıyla tasfiye kararı alınmıştır.

³⁵ 18 Nisan 1915 tarihinde merkezi Karaman olmak üzere "akçe ikraz etmek, muamelat-ı maliye ve ticariye ve sınaie ile iştilgal eylemek" üzere Kadı Beyzade Mehmet Efendi öncülüğünde bölgedeki kantariye, manifatura, zahire ve kösele tüccarları tarafından kurulmuştur. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: MV, Dosya:238, Gömlek:20, Tarih:14.Ra.1333)

³⁶ 1917'de kurulan Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketinin (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: ŞD, Dosya:1255,Gömlek:6, Tarih:11.S.1336) 3.8.1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1,Yer No: 10.38.17) adını Akşehir Bankası olarak değiştirilmesi ile kurulmuştur. Ayrıca Bankanın Nizamnamesi için bakınız; *Akşehir Bankası Nizamnamesi*, Doğan Matbaası, Afyon 1935.

yerel bankalar kurulurken, yine önemli bir tarımsal potansiyele ve üretime sahip Niğde ve çevresinde de benzer girişimlerin yapıldığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Niğde ve Çevresinde Kurulan yerel bankalar ise Bor Zürra ve Tüccar Bankası³⁸, Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası³⁹, Nevşehir Bankası⁴⁰, Bor Esnaf Bankası⁴¹, Ürgüp Zürra Ve Tüccar Bankası⁴² gibi anonim şirketlerdir.

³⁷ 3 Eylül 1927'de kurulan bankanın (BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:24.24.16.) merkezi Ermenek olup kurucular arazi ve emlak sahibi tüccar ve bölgenin ileri gelen zenginleridir.

³⁸ 6 Kasım 1921 tarihinde Niğde milletvekili Halit Hüsnü Bey öncülüğünde kurulmuştur.(BCA, Fon Kodu; 30.18.1.1,Yer No: 5.33.4) ayrıca bakınız; Serdar Sarısır,"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği" *TÜBAR, Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVI,2009 Güz, s. 199-216.

³⁹16 Haziran 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA, Fon Kodu:30..18.1.1,Yer No:19.39.6) Bankanın kurucularının büyük çoğunluğunu Niğde ve civarı tüccarları oluştururken Niğde milletvekilleri de kurucular arasındadır.

⁴⁰ Bakanlar Kurulu'nun 9 Kasım 1926 tarihli oluru sonrasında (BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:21.68.7) 10 Şubat 1927 tarihinde, merkezi Nevşehir'de olmak üzere milletvekili Kadızade Nevşehirli Ata Bey öncülüğünde Ticaret Odası ve bölge tüccarlarından oluşan 49 kişi tarafından kurulmuştur. Yerel bankalar içerisinde kurucular arasında tek kadın bulunan banka Nevşehir Bankası'dır. Bakınız; *Nevşehir Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*,(Yayımlı yeri yok) 1936. Nevşehir Bankası için ayrıca bakınız, Emin Özdemir-Ali Çakırbaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş. ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş.",*TurkishStudies, InternationalPeriodical for the Languages,LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, Volume 8/5, Spring 2013,s.564-566.

⁴¹ Niğde milletvekili Müftüzade Halit Hüsnü Bey ve tüccardan Çolakzade Nuh Bey'in öncülüğünde Bor'un önde gelen tüccar ve arazi sahipleri tarafından 19 Haziran 1928 de kurulmuştur. (BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1,Yer No:28.27.9), *Bor Esnaf Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*,T.C. Ticaret Vekâleti Ticaret Müdüriyeti Umumiyesi Şirketler ve Sigortalar Müdüriyeti, Yeni Mersin Matbaası Mersin 1933, s.4 ve Serdar Sarısır, Agm, s.207-209. Bor ilçesinde ele alınan bu bankalardan başka 1927 yılı içerisinde Bor Teşebbüsât-ı Sınaiye ve Ziraiye Türk Anonim Şirketi (BCA, Fon Kodu; 30.18.1.1, Yer No;22.82.20,Tarih; 05.01.1927) ile Bor Konservecilik, İspirto ve Meşrubat-ı Kuuliye Turşuculuk T.A.Ş. (BCA, Fon Kodu;30.18.1.1,Yer No;24.30.13,Tarih;11.05.1927) adlarıyla iki şirketin varlığı bu ilçenin iktisadi faaliyetleri açısından sahip olduğu zenginliğin göstergelerindedir.

⁴²Bakanlar Kurulunun 29.03.1927 tarihli oluru ile (BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:23.20.16) Niğde milletvekilleri, Ürgüp Belediyesi, Ticaret Odası ve Muallimler Birliği öncülüğünde tüccar ve arazi sahipleri tarafından 3 Haziran 1928 tarihinde merkezi Ürgüp olmak üzere teşekkül etmiştir. Ayrıca bakınız; E. Özdemir-A.Çakırbaş, Agm, s.566-568.

Tablo 1: Orta Anadolu’da Kurulan Bankalar, Sermaye Yapıları ve Mevduat Durumları (1934 itibarıyla)

	Banka Adı	Kuruluş Yılı	Banka Merkezi	Sermayesi	Mevduat
1	Akşehir Bankası	1916	Akşehir	1.000.000	114.000
2	Konya Ahali Bankası	1917	Konya	500.000	2.000
3	Konya Türk Ticaret Bankası	1920	Konya	500.000	3.000
4	Eskişehir Bankası	1927	Eskişehir	500.000	45.000
5	Afyonkarahisar Terakki-i Servet Bankası	1926	A.Karahisar	200.000	2.000
6	Konya İktisad-ı Milli Bankası	1912	Konya	150.000	36.000
7	Karaman Milli Bankası	1913	Karaman	100.000	Mevduat yok
8	Bor Zürra ve Tüccar Bankası	1922	Bor	100.000	18.000
9	Karaman Çiftçi Bankası	1925	Karaman	100.000	0.348
10	Aksaray Halk İktisat	1926	Aksaray	100.000	15.000
11	Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası	1926	Niğde	100.000	14.000
12	Nevşehir Bankası	1927	Nevşehir	100.000	4.000
13	Ermenek Ahali Bankası	1927	Ermenek	100.000	18.000
14	Şarkikaraağaç Bankası	1928	Şarkikaraağaç	100.000	1.300
15	Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	1928	Ürgüp	30.000	1.000
16	Bor Esnaf Bankası	1928	Bor	25.000	3.000
17	Kırşehir Ticaret Bankası	1931	Kırşehir	50.000	Mevduat yok
18	Kayseri Milli İktisat Bankası	1933	Kayseri	80.000	Mevduat yok
Kaynak: Merkez Bankası Aylık Bültenleri. Bülten No;1 1931.....Bülten No:81-82,1952.					

3- Aksaray Halk İktisat Bankası**3.1-Aksaray’ın İktisadi Vaziyeti**

İmparatorluğun son dönemlerinde müstakil bir sancak olan Aksaray özellikle İstanbul baruthanesinin açılmasından sonra önem kazanmaya başlamıştır. Zira Anadolu’dan güherçile temin eden ocak ve kârhanelerin başında Ankara, Aksaray, Konya, Akşehir, Karahisar-ı Sahib (Afyon), Ilgın, Eskili, Kilisehisarı, Karapınar, Aydın ve Kayseri gelmekte⁴³ ve Aksaray’da üretilen güherçile İstanbul’a sevk edilmekte idi⁴⁴. Zahmetli ancak katma değeri yüksek bu faaliyet diğer şehirler gibi Aksaray’a da ekonomik bir canlılık kazandırmıştır.

14 Ekim 1920 tarihinde kabul edilen 40 Numaralı Kanun ile Arabusun ve Koçhisar kazalarından oluşan müstakil bir liva haline getirilen Aksaray⁴⁵, Hasandağı, Melendiz ve Ekecik Dağı gibi volkanik dağlar ile lavların meydana getirdiği platoları ve Konya Ovası’nın büyük bir kesimini bünyesinde bulundurduğundan, tarım ve hayvancılık açısından önemli bir

⁴³M. Metin Hülagü, “Osmanlı Devletinde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 11 Yıl : 2001,s.78.

⁴⁴ Mustafa Fırat Gül, “Aksaray Şehrinin İktisadi Tarihi Hakkında Bir Deneme”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:11,Bahar 2013,Sayı:14,s.143.

⁴⁵ Ceride-i Resmîye, 11 Recep 1339 (21 Mart 1921) , Sayı: 7,s.2.

potansiyeye sahiptir. Orta Anadolu Bölgesi'nde görülen tarihi kervansarayların güzergâhları Aksaray'ın tarihi İpek Yolu'nun önemli merkezlerinden birisi olduğunun en önemli kanıtıdır. Şehir bu önemini günümüzde de sürdürmekte olup ülkemizde doğu-batı ve kuzey-güney yönleri arasında uzanan ana bağlantı yollarının kavşağında yer almaktadır.

1927 nüfus sayımına göre Aksaray vilayeti, 60.407 erkek ve 66.624'ü kadın olmak üzere toplam 127.031 nüfusa sahip olup, bunun 7.339'u il merkezinde yaşamaktadır⁴⁶. Bu tarihte Aksaray vilayeti merkez kazadan başka Arapsun ve Koçhisar kazalarından oluşmakta ve bunlara bağlı toplam 297 köy, bir de nahiye (Panlı) bulunmaktadır⁴⁷.

1927 Türkiye Salnamesinde, Aksaray'da haftada iki gün pazar kurulduğu belirtilerek bunun dışında her sene Haziran ayının 3. günü açılan ve 20 gün devam eden bir panayırın kurulduğundan bahisle, burada her yıl 50.000 lira ile 200.000 lira arasında bir alım satımın gerçekleştirildiği ifade edilmektedir⁴⁸. Aksaray Vilayeti varidat ve mesarif bütçesinin 1929-1930'da 424.000, 1930-1931'de 316.000, 1931-1932'de 262.000 ve 1932-1933'de de 126.000 lira olduğu⁴⁹ dikkate alınırsa burada dönen paranın hacminin ekonomik değeri hakkında bir fikir yürütülebilir. 1928 yılından itibaren süresi bir aya çıkarılan bu panayır, Aksaray ekonomisine büyük bir canlılık getirmiştir⁵⁰.

Aksaray ve çevresinde hububat dışında yün ve tiftik üretiminin yüksek oluşu burada halıcılık ve dokumacılık sanatının gelişmesine zemin hazırladığı gibi şehirde bir halıcılık mektebinin açılmasına da vesile olmuştur. Bahsi geçen salnamede, Aksaray'da 1927 itibarıyla elektrik tesisatı ve elektrik kuvvetiyle çalışan bir ve su ile çalışan iki adet olmak üzere toplam üç un fabrikasının ve küçük tamirhanelerin bulunduğu ifade edilmektedir. Bunlardan biri Aksaray Halk İktisat Bankası kurucuları arasında da yer alan Alibuçukzade Vehbi Bey⁵¹ önderliğinde 1924 yılında 250.000 lira sermaye ile kurulan Azmi Milli Türk Anonim Şirkettir. "Her nevi hububat ve bakliyat öğütme için değirmen kurmak, soğuk hava depoları yapmak ve işletmek, bunlarla ilgili maddelerin tedarik ve ticaretini yapmak" amaçlarıyla kurulan şirkete *Aksaray Valisi Ziya Bey ve Vehbi Beyin irşat ve teşebbüslerine vilayet halkı müzaheret göstermiş ve şirkete hissedar olmuştur*⁵². Şirket Alman Maig Firmasının kurduğu 35 ton/gün kapasiteli un fabrikasını 1926 yılında işletmeye açmış ve yine aynı yıl fabrikanın

⁴⁶Aksaray merkez toplam nüfusu 71.577, Arapsun kazası nüfusu 16.420 ve Koçhisar kazası nüfusu 39.094 kişiden oluşmaktadır. İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrin-i evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. I, s. II-XVII. Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1929.

⁴⁷Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti, Nüfus Müdüriyeti Umumiyesi, Hilal Matbaası, İstanbul 1928,s.111 vd.

⁴⁸Türkiye Salnamesi 1927, İmtiyaz Sahibi, Hasan Hulki, Anadolu Matbaası, İstanbul, s.459.

⁴⁹T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni,12.Bülten, s.32-33

⁵⁰Mustafa Fırat Gül, Agm,s.148.

⁵¹1876 yılında Aksaray'da dünyaya gelen Vehbi Bey, Rüştüye mektebi mezunu olmakla beraber ke yirmili yaşlarda ticaret hayatına atılmış, Birinci Meclise Niğde, İkinci Meclise de Aksaray milletvekilinde bulunmuş daha sonraları da ihtisası olan iktisadi sahada çalışmalarını sürdürmüştür. İstanbul'da "Şark Değirmenleri TAŞ (BCA, Fon Kodu;30-18-1-1, Yer No;7-13-18,Tarih;27.03.1923), İzmir'de İzmir Mezbahaları TAŞ, Bursa'da Ticaret ve Sanayi TAŞ ve Aksaray'da da Azmi Milli TAŞ (BCA, Fon Kodu :30.18.1.1 Yer No :10.37.15., Sayı :758, Dosya: 180-42, Tarih: 3.08.1924) ile bu çalışmaya konu olan Aksaray Halk İktisat Bankası TAŞ'ni kurmuş ve bu şirketlerde idare kurulu başkanlıklarını yürütmüştür. Milletvekilliği terceme-i haline bakılırsa, 1928-1930 senelerinde piyasaya hâkim olan büyük buhranda zararlar görmüş ve 1932 yılında 56 yaşında vefat etmiştir. TBMM Arşivi, Milletvekilleri Tecüme-i Halleri, Dönem Aralığı;1-11 Dönemleri, Sicil No Aralığı;301-400,Arşiv No;4, Sıra No;363.

⁵²Sapancalı Hüsnü, *Hasan Dağında İlmi Cevelan*, Hazırlayan; Nevzat Topal, Kömen Yayınevi, Konya 2009, s.30. Aksaray Orta Mektep müdürü olan yazar, gözlemlerini sıralarken "300 beygir gücünde olan bir kuvvetle günde 30 ton un öğütüldüğünü" bildirir. Fakat "bu şaheserin bu gün kullanılamaz bir halde olduğunu, fabrikaların Azmi Milli Şirketi'nin dolayısıyla milletin malı olduğunu, şirketin başına tahsil görmüş, ihtisas peyda etmiş faal bir müdürün getirilemediğinden" yakınmaktadır.

enerji ihtiyacını karşılamak üzere Aksaray'a 20 km uzaklıkta kurulan 216 KWS'lık elektrik santralini de faaliyete geçmiştir⁵³. *Şirket elektrik üretmek için Aksaray ırmağı mecrasında 800 metrelik bir kanal yaparak burada kurulan tribün ile 15.000 voltluk elektrik üretmektedir. Bukuvvet teller vasıtasıyla un fabrikasında bulunan transformasyon dairesine girerek hem un fabrikasını tahrik ve hem de şehri tenvir etmektedir*⁵⁴. Adı geçen salnamede kayıtlı olup, şehirde manifaturacılar, zahire tüccarları, tuhafiyeler, attariyeler, bakkaliyeler, yapağları, dakik ve deri ticareti ile demir ve bakır tüccarlarının faaliyette bulduklarını öğrenmekteyiz⁵⁵. Bütün bunlar Aksaray'ın ve çevresinin iktisadi anlamda gelişmişliğinin göstergeleri olarak değerlendirilebilecek veriler olarak ele alınmalıdır.

3.2-Aksaray Halk İktisat Bankası

31 Ocak 1926 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, “ Banka muameleleriyle iştigal etmek, zirai ve ticari teşekküllere iştirak eylemek maksadıyla merkezi Aksaray'da olmak üzere 50 sene müddet ve 100.000 Türk lirası sermaye ile teşkiline teşebbüs olunan “*Halk İktisat Bankası'nın nizamname-i dâhili layihası ve sermayenin %10'nun temin olduğunu beyan eden banka mektubu tetkik ve mütalaa olunmuş ve adı geçen şirketin nizamname-i dâhilisinde icra olunan tadilat dairesinde tasdiki*” kabul edilmiştir⁵⁶. Burada alınan kuruluş izni sonrasında diğer hukuki hazırlıklarını ve yükümlülüklerini tamamlayan Banka 6 Mart 1926 tarihinde resmen kurulmuştur.

Bir anonim şirket olarak kurulan Banka'nın kurucuları arasında;

Kadıze Müftü İbrahim, (Aksaray milletvekili) Alibuçukzade Vehbi, Mehmet ve Biraderleri, Osman Beyzade Ahmet Tahir, Nevşehirli Bekir Efendizade Mehmet ve oğlu Bekir, Halilağazade İzzet, Niyazi Efendizade Ali, Hacı Osmanzade Osman ve Avni, Tekelizade Yakup, Nevşehirli Halil Ağazade Durmuş, İmaratlı Veli Efendizade Mehmet ve Halil, Hacı Ahmet Ağa oğlu Mustafa, Hacı Veysel Ağazade Rafet, Muhittin Efendizade Halil, Belediye sandığına izafetle Reis Kuddusi, Konya mebusu Musa Kazım⁵⁷, Alaiye'li Amiz Efendizade Nail başta olmak üzere memleketin muteber tüccar, esnaf ve arazi sahipleri yer almaktadır⁵⁸.

Dâhili nizamnamesine göre şirketin unvanı “Halk İktisat Bankası” olarak belirlenmiş ve “bilcümle muameleleri hakkında Türkiye Cumhuriyeti kanun ve nizamlarına uyacağı” açıklanmıştır. Şirket merkezi olarak Aksaray belirlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında bir başka mahalde veya ecnebi memleketlerde şubeler açabileceği öngörülmüştür.

Bir takım sebeplerle kesilmedikçe yahut yenilenmedikçe 50 senelik bir süre için kurulan şirketin sermayesi 100.000 liradan ibaret olup, her biri 5 Türk lirası kıymetinde 20.000 hisseye bölünmüştür. Sermayenin artırılması konusunda şirketin umumi heyeti yetkili kılınmıştır.

⁵³ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, *Aksaray Azmi Millî T.A.Ş. 1994 Yılı Raporu*, Ankara 1995,s.I.

⁵⁴ Sapançalı Hüsnü, Age, s.30.

⁵⁵ Türkiye Salnamesi 1927,s.460.

⁵⁶ BCA, Fon Kodu;30.18.1.1,Yer No;17-88-6,Tarih;31.01.1926, Belge Arşiv kayıtlarına geçirilirken özet bilgide “merkezi İstanbul'da olmak üzere” notu muhtemelen sehven veya Aksaray'ın İstanbul Aksaray'la karıştırılması sonucu düşülmüş ve böyle kaydedilmiştir.

⁵⁷ 1297 Hadim'de dünyaya geldi. Kendisi tarafından kaleme alınan milletvekilliği tercüme-i haline göre medrese tahsili ve icazeti müteakiben Konya Hukuk mektebini bitirmiş ve daha sonra Selanik Hukuk mektebine medeni kanun ve usul-ü fıkıh muallimliğine tayin oldu. Balkan Harbinde Selanik'in işgali üzerine Konya'ya gelerek avukatlığa başladı.1335 seçimlerinde Meclisi Mebusan azalığına intihap oldu ve bu meclisin işgali üzerine TBMM'ne iltihak etti. Meclisin birinci devresinde ikinci reis vekilliğine daha ve daha sonrada Şeri'ye Vekâletine getirildi.2. ve 3. Dönemlerde de Konya milletvekilliklerine seçildi. TBMM Arşivi, Milletvekilleri Tercüme-i Halleri, Sicil No Aralığı;201-300, Arşiv No;3, Sıra No;287.

⁵⁸ *Merkezi Aksaray'da Halk İktisat Bankası Nizamname-i Dâhilisi*, Resmi Ceride, 05.04.1926,No:340,s.1345.

Şirket, sermayesinin tamamı imza ve % 10'u istihsal olunduktan sonra kat'i surette teşkil edeceği, sermayenin ilk taksitinin ödenmesinden sonra kalacak miktarın, şirketin ihtiyacına göre taksitli veya defaten idare meclisi kararıyla resmi ve gayri resmi bazı gazetelerde otuz gün önceden ilan edilerek talep edileceği açıklanmaktadır.

Anonim şirket olarak faaliyete geçmesi öngörülen bankanın yönetimi, heyeti umumiye tarafından seçilmesi düşünülen 5 ila 11 arasında üyeden oluşacak bir idare meclisine bırakılmış, yalnız kuruluşunu izleyecek ilk üç sene için bu yetki müessislere devredilmiştir⁵⁹. Bu bağlamda Alibuçukzade Vehbi Bey idare meclisi reisliğine, Çavuşzade Ali Efendi de murakıplığa⁶⁰ getirilmiştir.

Şirketin yıllık kazancından ilk önce, ayrı tutulmaksızın hisselerin tamamına faiz olarak, bedeli ödenmiş sermayeye % 6 ödenmesine yetecek miktarda meblağ ve ikinci olarak, ihtiyat akçesini teşkil etmek üzere kazancın % 5'i ödendikten sonra geri kalan kısmı 100 kabul edilerek şu şekilde paylaştırılması kararlaştırılmıştır.

% 15 kuruculara,

% 3 idare meclisi üyelerine

% 3 yönetimin belirleyeceği hayır işlerine

% 2 çalışanlarına

% 77 ikinci kar payı olarak hissedarlara verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yıllık kazancın hisse başına % 6 faiz veya kar payına yeterli olmadığı durumda eksik olan kısmın ihtiyat akçesinden tamamlanabileceği öngörülmektedir⁶¹.

Ana sözleşmede hisse senetlerinin Türk vatandaşlarına mahsus kılındığına dair bir kayıt olmamakla beraber “*Şirketin bilimum memur ve müstahdemini irfanı Türklerden mürekkep olacak ve ancak ecnebi bazı memurin-i fenniye ve mütehassısları Ticaret Vekâletinin izniyle muvakkaten istihdam olunabileceği*” belirtilmektedir. Yerel bankaların birçoğunun ana sözleşmesinde ya da dâhili nizamnamesinde görülen bu durum, bu bankaların esas itibarıyla Bankacılık piyasasında ve mali sektörde görülen yabancı sermaye dayatmalarına karşı yerel düzeyde bir başkaldırı olarak ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’deki şirketlerin müdürlerinin Ankara’da 1922’de yaptıkları, “şirketlerin yapılarının ve durumlarının nasıl işleyeceği” konulu toplantıda alınan kararlar, tüm şirketlerin “Türk” kelimesini isim olarak almalarını benimsenmelerinin⁶² ve 1924 yılında bir ile anonim şirket isimlerinde görülen “Osmanlı”, “devlet-i Osmaniye”, “memâlik-i Osmaniye” tabirlerinin yerine “Türk”, “Türkiye devleti”, “Türkiye memâliki” ibarelerinin kullanılmasına dair alınan Bakanlar Kurulu Kararının⁶³ etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Aksaray Halk İktisat Bankasının 1926’da % 10, 1927’de % 15.50, 1928’de % 20 temettü dağıttığı⁶⁴ ve 1929 yılında da 24.180 lira tevdiat topladığı ve 9.000 liradan fazla kar elde ederek 134.662 lira bilanço toplamına ulaştığı⁶⁵ dikkate alınırsa kurulduğu yılları karlılıkla kapattığı söylenebilir.

⁵⁹ *Merkezi Aksaray’da Halk İktisat Bankası Nizamname-i Dâhilisi*, Resmi Ceride, 05.04.1926,No:340,s.1346.

⁶⁰ Hamit Tahsin-Rıza Saka, Age, s.284

⁶¹ *Merkezi Aksaray’da Halk İktisat Bankası Nizamname-i Dâhilisi*, Resmi Ceride, 05.04.1926,No:340,s.1346.

⁶² Ahmet Atalay, Age, s.288.

⁶³ BCA, Fon Kodu :30.18.1.1 Yer No :8.45.13., Tarih : 09.01.1924 Sayı :130, Dosya :180-27.

⁶⁴ Mustafa Fırat Gül, Agm., s.148-149.

⁶⁵ Hamit Tahsin-Rıza Saka, Age, s.285.

Ne var ki Merkez Bankası verilerine bakılacak olursa, 1933 yılında tasarruf mevduatı ve vadesiz tevdiat toplamının 31 mudi'ye ait toplam 14.980 lira ile sınırlı kaldığı⁶⁶ ve 1934 yılında da mudi sayısının 3'e inmesine karşın mevduat toplamının 15.382 liraya çıktığı görülmektedir⁶⁷. Bu rakamsal veriler bakarak Aksaray Halk İktisat Bankası'nın fazlaca rağbet görmediği ve mali durumunun istenilen seviyede olmadığı söylenebilir. Ancak Tablo 1'de de görüleceği gibi, Bankanın aynı dönemlerde faaliyette bulunduğu Afyon Terakki-i Servet Bankası, Bor Zürra ve Tüccar Bankası, Karaman Çiftçi Bankası, Karaman Milli Bankası, Kastamonu Bankası, Konya Ahali Bankası, KonyaTürk Ticaret Bankası, Nevşehir Bankası, Şarkikaraağaç Bankası ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası gibi kuruluşlardan daha iyi bir mali yapıya sahip olduğu söylenebilir⁶⁸.

Milli sermayedar ve girişimci sınıfının ve elbette yerel bankaların 1929–30 ekonomik krizinden yakından etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu krizin etkileriyle Aksaray Halk İktisat Bankası Tablo 2'de de görüleceği gibi 1930 yılından itibaren kasa mevcudunda ve mevduat miktarında iyimser bir durum ortaya koymasına karşın, karlılık alanında bir düşüş yaşamıştır. Dünya ekonomik krizi yanı sıra bu olumsuz gelişmenin bir diğer önemli sebebi kanaatimizce Bankanın kurucu hissedarı ve yöneticisi durumunda olan Vehbi Bey'in 1932 de İstanbul'da hayatını kaybetmiş olmasıdır⁶⁹.

Öte yandan Mayıs 1933'te Mevduatı Koruma Kanunu⁷⁰ ve hemen ardından çıkartılan Ödünç Para Verme Kanunu ve nihayet 1936'da 2999 sayılı Bankalar Kanunu, Bankacılık faaliyetlerinde merkezileşme politikalarını ve müdahale yolunu açan uygulamaları beraberinde getirmiştir. Özellikle Mevduatı Koruma Kanunu, bankaları ve bankacılığı sınırlayan, onlara mecburiyetler yükleyen hükümler getirmektedir. Mevduat kabulü için Maliye Bakanlığından izin alınması, mevduat kabulüne başlayabilmek için her bankanın faaliyette bulunduğu yöre nin nüfusuna göre kanunda gösterilen miktarlarda en az ödenmiş sermaye ve yedek akçe toplamına sahip olunması gibi⁷¹.

Aksaray Halk İktisat Bankası, Bankalar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1936 yılından itibaren bir takım sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bu yasanın öngördüğü düzenlemelere uyum sağlamak adına Banka, 1937 yılında ödenmiş sermaye miktarını artırarak 200.000 TL'ye çıkartmıştır. Ancak sermayesi Bankalar Kanunu'nun 8. maddesinde öngörülen miktardan aşağı olduğu gerekçesiyle İktisat Vekâlet'ince mevduat kabul edemeyeceği bankaya bildirilmiştir. Bu yeni dönemin bir yansıması olarak Merkez Bankası Nisan-Haziran 1938 Bülteninde⁷² milli bankalar bilançoları açıklanırken Aksaray Halk İktisat Bankası banka adedi tablosuna dâhil edilmesine rağmen, bilanço rakamları elde edilemediği için değerlendirilmeye alınmadığı açıklanmış ve benzer bir açıklamaya 31. Bültende de yer verilmiştir⁷³.

⁶⁶ BCA; Fon Kodu;030.10.0.0, Yer No;24.136.13.2.

⁶⁷ BCA; Fon Kodu;030.10.0.0, Yer No;24.137.10.2.

⁶⁸ Adı geçen belge.

⁶⁹ TBMM Arşivi, Milletvekilleri Tecüme-i Halleri, Dönem Aralığı;1–11 Dönemleri, Sicil No Aralığı;301–400, Arşiv No; 4, Sıra No;363.

⁷⁰ Kanun No; 2243,Kabul Tarihi; 30.05.1933, Resmi Gazete, 5 Haziran 1933,Sayı;2419,s.2619-2621.

⁷¹ Adı geçen Kanun ve Öztin Akgüç, age, s.43–44.

⁷² Merkez Bankası Aylık Bülteni, No;27, Nisan-Haziran 1938,Ankara 1938,s.46-47.

⁷³ Merkez Bankası Aylık Bülteni, No;31, Nisan-Haziran 1939,Ankara 1939,s.55-58

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Sermaye	27.012	27.663	28.184	28.985	46.680	47.170	47.554	50.123	51.527	51.908
İhtiyat Akçesi	-	209	421	707	1.159	1.512	1.949	1.908	2.357	1.905
Kasa	5	77	473	2.433	867	1.655	2.502	8.638	5.714	1.371
İkraz	37.175	46.972	50.703	60.695	64.461	66.787	58.786	57.543	54.862	54.139
Mevduat	7.344	12.551	17.100	24.918	11.212	12.438	12.070	14.979	15.382	12.227
Kâr	4.181	4.232	5.726	9.038	7.071	8.735	8.331	7.773	2.642	2.072
Bilanço Toplamı	111.541	121.053	124.466	134.664	119.442	123.990	117.269	125.878	120.963	116.747

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, No:1 Ankara 1931...No: 82-83 Ankara 1952

Niğde Valiliği tarafından, Cumhuriyetin 15. yılı münasebeti ile hazırlanan çalışmada, şehirde bulunan kredi müesseselerinden bahsedilirken Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası'ndan övgüyle söz edilip, bu bankanın 1927-1937 yılları arası bilançolarına yer verilmiştir. Çalışmada, ayrıca Bor Zürra ve Tüccar Bankası, Bor Esnaf Bankası ve Nevşehir Bankası'ndan bahsedilmiş olmasına karşın Aksaray Halk İktisat Bankası'na yer verilmediği görülmektedir⁷⁴.

Bu ortamda 25 Mart 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Aksaray Halk İktisat Bankası'nın esas mukavelenamesinin bazı maddeleri değiştirilmiştir⁷⁵. Değiştirilen maddelerden biri, şirket merkezini ve şube durumlarını düzenleyen 3. maddedir. Bu yeni maddenin nasıl bir düzenleme yaptığına dair bir kayıt görememekle beraber, değişimin Aksaray'ın 1933 yılında Niğde'ye bağlı bir kaza haline getirilmesine uyum sağlama arayışından veya yeni vilayet merkezi Niğde'ye bir şube açma ihtiyacından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

14 Mart 1953 tarihinde yapılan son genel kurul toplantısıyla ana sözleşmede değişikliğe gidilmiş, ancak yapılan bu değişikliğin Türk Ticaret Kanununca yeterli görülmemesi sebebiyle Bankanın feshi için dava açılmış ve Banka münfesihi sayılmıştır⁷⁶.

Sonuç

Aksaray Halk İktisat Bankası 100.000 liralık sermaye yapısı ile bulunduğu bölgede kurulan yerel bankalar içerisinde en güçlü mali yapıya sahip olma özelliğine sahiptir. Aksaray Halk İktisat Bankası kurucularının mesleki kimlikleri incelendiğinde en dikkati çeken isim şüphesiz Bankanın kurulduğu sıralarda Aksaray milletvekili olan Alibuçukzade Vehbi (Çorakçı) Bey'dir. Milletvekilliği tercüme-i haline göre Vehbi Bey, İstanbul'da Şark Değirmenleri T.A.Ş., İzmir'de İzmir Mezbahaları T.A.Ş., Bursa'da Ticaret ve Sanayi T.A.Ş. ve Aksaray'da da Azmi Milli T.A.Ş. kurucu hissedarı ve yöneticisi olması vesilesiyle engin bir ticari tecrübe ve birikime sahiptir. Bu önemli girişimcinin hayatını kaybetmesi Banka'nın geleceğini etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bir diğer önemli hissedar ise dönemin Aksaray müftüsü Kadızade İbrahim Bey'dir. Din adamı kimliği ile benzer bir kurucu ortaklık Şarkikaraağaç Bankası'nda da olduğu gibi başka yerel bankalarda da vardır ve bu durum günümüz değerleri ve standartları dikkate alındığında üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Banka kurucuları arasında Aksaray Belediye başkanı Kuddusi Bey'in varlığı dikkat çeken bir başka husustur. Zira Kuddusi Bey bu ortaklığa kendi nam ve hesabına değil, Belediye

⁷⁴Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye, Cilt VII, Yayına Hazırlayanlar; İ.Öztoprak, C.Güler, M.Karataş, G.Şahin, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2015,s.3794-3795

⁷⁵ BCA, Fon Kodu:30.18.1.2,Yer No:86.25.4

⁷⁶ Gündüz Ökçün, Age, s.444

sandığı adına katılmıştır. Bu durum yerel bankalar arasında pek fazla tesadüf edilen bir örnek değildir ve görebildiğimiz kadarıyla sadece bu bankaya mahsus bir özelliktir.

Bir başka dikkat çeken unsur kurucular arasında yer alan Konya mebusu Musa Kazım Bey'dir. Zira bu dönemde görülen yerel bankacılık hareketinin en yaygın biçimi, belirli bir şehir veya kasabada bulunan tüccar ve toprak sahiplerinin veya yalnız tüccarın bir veya birkaç milletvekili öncülüğünde birleşerek banka kurmaları şeklinde olmuştur. Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası'nda Niğde milletvekili Galip Bey, Nevşehir Bankası ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası'nda Niğde milletvekili Kadızade Ata Bey, Bor Zürra ve Tüccar Bankası ve Bor Esnaf Bankası'nda milletvekili Halit Hüsnü Bey yer almaktadır. Aksaray Halk İktisat Bankası da kurucuları arasında, Aksaray'dan ve Konya'dan iki milletvekilini alarak bu geleneği devam ettirmiştir. Bu durum İttihat ve Terakki ile başlayan ve Cumhuriyetle de devam ettiği anlaşılan sermaye-iktidar ilişkisini ortaya koyması açısından kayda değer bir önem arz etmektedir.

Aksaray Halk İktisat Bankasının dikkate değer bir başka özelliği, kurucuları açısından bir bölge bankası olma özelliğini taşıyor olmasıdır. Zira sadece Aksaray da mukim tüccar ve esnaf değil, Nevşehir, Niğde, Konya gibi civar yerleşim yerlerinden ve hatta Alâiye gibi bölgeye oldukça uzak bir yerden müessislerin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Aksaray Halk İktisat Bankası'nın yıllık kazanç üzerinden %3'lük bir meblağın idare heyeti tarafından belirlenecek bir "hayır" işine ayırması Bankanın sosyal sorumluluk üstlenmesine delil olarak gösterilebilecek bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer bir uygulama Konya Türk Ticaret Bankası'nda da görülmektedir.⁷⁷

Aksaray ve çevresinde kurulan bankaların kurucu hissedarları içerisinde sadece Nevşehir Bankası⁷⁸ ve Akşehir Çiftçi Bankası'nda⁷⁹ birer kadın hissedarın bulunması dikkat çeken bir başka husus olup bu durum sermaye ve cinsiyet dağılımını göstermesi açısından ayrıca bir önem taşımaktadır.

Bir Cumhuriyet politikası olarak oluşmaya başlayan milli sermayedar ve girişimci sınıfının ve elbette yerel bankaların 1929-30 ekonomik krizinden yakından etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle olmalı ki 1933-1948 tarihleri arasında başka bir yerel banka kurulmadığı gibi aksine yerel bankalardan 15'inin 1930'lu yılların sonuna kadar kapandığı görülmektedir.

Öte yandan 1930'lu yılların ilk yarısı devlet sermaye ve iştirakiyle kurulan bankaların çağı olup Sümerbank, Etibank, Emlak Kredi Bankası, Türkiye Halk Bankası ve Belediyeler Bankası bu sürede kurulan devlet bankalarıdır. Böylece 1933 yılı sonundan itibaren devlet bankacılığı Bankacılık alanında önemli bir yere yükselmiştir. Devlet bankalarının nominal

⁷⁷ Hamit Tahsin-Remzi Saka, Age s. 302.

⁷⁸ Nevşehir Bankası kurucuları arasında yer alan kadın hissedar Fehmi Efendi kerimesi Fatma Hanım'dır. Bakınız; Nevşehir Bankası T.A.Ş. Esas Mukavelenamesi, s.4.

⁷⁹ Akşehir Çiftçi Bankası'nda, Akşehir Reji Müdürü Besim Bey Zevcesi Memnûne Hanım asıl kurucular arasında yer alırken, veraset yoluyla bu bankaya ortak kaydedilenler ise şunlardır; Kurrazâde Hacı Bekir Efendi Zevcesi Ayşe Hanım, Kurrazâde Hacı Bekir Efendi Kızı Zehra Hanım, Kurrazâde Hacı Bekir Efendi Kızı Afife Hanım, Bekir Küçük kızı Tuncay Küçük Hanım, Bekir Küçük kızı Vedia Hanım, Ak Ağazâde Abdullah Efendi'nin Hafidesi Şükran Hanım, Ak Ağazâde Abdullah Efendi'nin Kızı İkbâl Hanım, Ak Ağazâde Abdullah Efendi'nin Kızı Maksude Küçük, Ak Ağazâde Abdullah Efendi'nin Karısı Kamile Aksoy, Kurrazâde Hacı Mehmet Efendi Kerimesi Raziye Gömeç, Hacı Mehmet Efendi'nin Eşi Veda Küçük, Hacı Mehmet Efendi Eşi Hatice Küçük, Hacı Mehmet Efendi Kızı ve Halit Aksoy'un Eşi Muzehher Aksoy, Kurrazâde Hacı Cafer'in Kızı Asiye Sümer hanım. Akşehir Çiftçi Bankası Türk Anonim Şirketi Hissedarân Defteri, 1340 (M.1924)'tan aktaran Ahmet Atalay, Age, s.290-291.

sermayesi ulusal banka sermayelerinin %85'ine tüm bankaların da %71'ine ulaşmıştır⁸⁰. Bu devlet bankalarından özellikle Belediyeler Bankası, 1933'te şehirlerin imar planlarının hazırlanması, su, elektrik, hava gazı, kanalizasyon gibi amme hizmeti tesislerinin meydana getirilmesini uzun ve orta vadeli kredilerle desteklemek maksadıyla kurulmuştur⁸¹. 1945'te bankanın faaliyet alanlarına belediyelere ilaveten diğer mahalli idarelerin imar ve kalkınmaları ile amme hizmeti tesislerinin desteklenmesi de ilave edildi. Böylelikle birçok yerel bankanın yatırım bankacılığı yaparak ya da yerel yönetimlere krediler açarak sağladığı kazançların büyük bir kısmı devlet kontrolü altında bulunan bu bankalara kaydı. Hükümet kontrolündeki bu bankaların kurulmasıyla merkezi ve devletçi uygulamalar yerel bankacılığın yıldızını söndürdü.

25 Şubat 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'nun bazı maddeleri faizin resmi bankalar tarafından %19- %29 ye çıkarılmasına sebep olmuştur⁸². Hatta 1933 de Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu'nun, mucip sebepler layihasında⁸³ “*gerek müşahedelerden ve gerek Vekâletimizin zaman zaman haber aldığı hadiselerden İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük birkaç şehir müstesna olmak üzere memleketin diğer şehirlerinde bankaların faiz nispeti %38'e çıkmaktadır. Asıl dikkate şayan nokta bu %38 nispetinin fiilen normal addedilerek bununfevkiinde miktarın ihtikâr telakki edilmesidir. Memleketin iktisadi faaliyetini felce uğratan içtimai bünyesini sarsan bu vaziyet tedbir ittihazı zarureti tahakkuk etmiştir... Tacir, küçük sanatkâr, küçük zürra, memur ve sair halk tabakaları için hemen hemen tefecilerden başka müracaat edilecek kapı yoktur. Bunların aldığı faiz de ayda %5 ile %10 arasında*” olduğu tespitlerini görmek mümkündür. Buradan hareketle, uygulamadaki faiz oranlarının Merkez Bankası'nın kuruluşundan sonra yayınladığı resmi istatistiklerde görülenden çok daha yüksek olduğu, örgütlenmemiş kredi piyasalarında faiz oranının %60 ile %120 arasında değiştiği ileri sürülmektedir⁸⁴. Bu kadar yüksek faizlere yerel sermayedarların kurduğu küçük ölçekli ve sınırlı sermayeli bankaların rekabet etmesi mümkün olamamış ve çoğu yerel banka hissedarlar genel kurul kararıyla tasfiye edilmişlerdir.

Öte yandan Mayıs 1933'te Mevduatı Koruma Kanunu ve hemen ardından çıkartılan Ödünç Para Verme Kanunu ile 1936'da kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu, Bankacılık faaliyetlerinde merkezileşme ve müdahale yolunu açan uygulamaları beraberinde getirmiştir. Özellikle Mevduatı Koruma Kanunu, bankaları ve bankacılığı sınırlayan, onlara mecburiyetler yükleyen hükümler getirmektedir. Mevduat kabulü için Maliye Bakanlığında izin alınması, mevduat kabulüne başlayabilmek için her bankanın faaliyette bulunduğu yörenin nüfusuna göre kanunda gösterilen miktarlarda en az ödenmiş sermaye ve yedek akçe toplamına sahip olunması gibi⁸⁵. 1933 sonrasında yerel bankaların kuruluşunda görülen hız kesmenin nedenlerinden biri de bu uygulamalardır.

Ekonomik kriz, devletçilik uygulamaları, bankacılıkta merkezileşme çabaları ve sermaye birikiminin yetersizliği gibi nedenlerle 1930–1940 yılları arasında birçok yerel banka

⁸⁰ Gürkan Çelebican, “Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.27.

⁸¹ *Belediyeler Bankası Kanunu ve Esas Nizamnamesi*, Ankara 1935, s.7 Yeni kurulan muhalefet partisi lideri Fethi Bey'in Türk Parasını Koruma Kanununa Ek yeni yasal yetkiler görüşmeleri esnasında TBMM'de yaptığı konuşmadan, BilsayKuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, 1.Cilt (1929–1932), A.Ü.SBF Yayını, Ankara 1988, s.110.

⁸² Burhan Ulutan, *Bankacılığın Tekâmülü*, Doğu Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1957, s.168.

⁸³ Yeni kurulan muhalefet partisi lideri Fethi Bey'in Türk Parasını Koruma Kanununa Ek yeni yasal yetkiler görüşmeleri esnasında TBMM'de yaptığı konuşmadan, BilsayKuruç, *Age*, s.110.

⁸⁴ Burhan Ulutan, *Age*, s.168.

⁸⁵ Gürkan Çelebican, *Age*, s.28.

⁸⁶ Öztin Akgüç, *age*, s.43–44.

kapanmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda çalışmaya konu olan Aksaray Halk İktisat Bankası'nın yanı sıra Kayseri Milli İktisat, Trabzon, Karadeniz, Karaman Milli, Kırşehir Ticaret, Karaman Çiftçi, Niğde Çiftçi ve Tüccar, Mersin Ticaret, İstanbul Esnaf, Üsküdar, Van Milli İktisat, Kırşehir Ticaret ve Diyarbakır Bankaları faaliyetlerini sonlandırmışlardır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

- 1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: MV, Dosya:238,Gömlek:20,Tarih:14.Ra.1333
- 2-Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: MV, Dosya:249,Gömlek:56,Tarih:11.C.1336
- 3-Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: ŞD, Dosya:1255,Gömlek:6,Tarih:11.S.1336
- 4-Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: İ.DUİT, Dosya:124, Gömlek:27, Tarih: 12. Z. 1338

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- 1-BCA, Fon Kodu;030.10.0.0,Yer No;24.136.13.2
- 2-BCA, Fon Kodu;030.10.0.0, Yer No;24.137.10.2
- 3-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:5.30.9, Sayı: 1873, Dosya: 180–6, Tarih: 01.10.1922
- 4-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1 Yer No: 6.49.1, Sayı: 2240, Dosya:179–2, Tarih: 01.02.1923
- 5-BCA, Fon Kodu :30.18.1.1 Yer No :8.45.13.,Tarih: 09.01.1924 Sayı:130 Dosya :180-27
- 6-BCA, Fon Kodu:30..18.1.1,Yer No:1.12..17
- 7-BCA, Fon Kodu:30.18.1.2,Yer No:141.101.16
- 8-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:10.33.11.
- 9-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:10.38.17
- 10-BCA, Fon Kodu.30.18.1.1,Yer No:24.24..16.
- 11-BCA, Fon Kodu:30.18.1.2,Yer No:83.52.12
- 12-BCA, Fon Kodu,30.18.1.1,Yer No:5.33..4
- 13-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:21.68.7
- 14-BCA, Fon Kodu:30..18.1.1,Yer No:19.39.6
- 15-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:28.27.9
- 16-BCA, Fon Kodu;30.18.1.1,Yer No;17–88–6,Tarih;31.01.1926
- 17-BCA, Fon Kodu;30.18.1.1,Yer No;22.82.20,Tarih;05.01.1927
- 18-BCA, Fon Kodu;30.18.1.1,Yer No;24.30.13,Tarih;11.05.1927
- 19-BCA, Fon Kodu:30.18.1.1,Yer No:23.20.16
- 20-BCA, Fon Kodu:30.18.1.2,Yer No:86.25.4

TBMM Arşivi,

- 1-Milletvekilleri Tercüme-i Halleri, Dönem Aralığı: 1-11, Sicil No Aralığı;201-300, Arşiv No;3, Sıra No;287.

2-Milletvekilleri Tercüme-i Halleri, Dönem Aralığı;1-11, Sicil No Aralığı;301-400, Arşiv No;4, Sıra No;363.

Resmi Gazete

- 1-Ceride-i Resmîye, 11 Recep 1339 (21 Mart 1921), Sayı: 7.
- 2-Konya Ahali Bankası Nizamname-i Dâhilîsi, Resmi Ceride,15 Eylül 1342,No:174,s.448-452
- 3-Ticaret-i Beriyye Kanunu, Resmi Ceride,28.06.1926.
- 4-Merkezi Aksaray'da Halk İktisat Bankası Nizamname-i Dâhilîsi, Resmi Ceride, 05.04.1926,No:340,s.1345.
- 5-Mevduatı Koruma Kanunu, Kanun No;2243,Kabul Tarihi;30.05.1933,Resmi Gazete,5 Haziran 1933,Sayı;2419,s.2619-2621.

Kitap ve Makaleler

- AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, Çeviri Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- AHMAD, Feroz, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923–45" *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler*", 1839–1950, Ed. Donald Quataert - Erik Jan Zürcher, Çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 123-154.
- AKGÜÇ, Öztin, *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.
- Akşehir Bankası Nizamnamesi*, Doğan Matbaası, Afyon 1935.
- ATALAY Ahmet, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Konya'da Kurulan Milli Şirketler ve Milli Bankalar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2011.
- Belediyeler Bankası Kanunu ve Esas Nizamnamesi*, Ulus Basımevi Ankara 1935.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2012.
- Bor Esnaf Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelesnamesi*, T.C. Ticaret Vekâleti Ticaret MüdüriyetiUmumiyesi Şirketler ve Sigortalar Müdüriyeti. Yeni Mersin Matbaası Mersin 1933.
- Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye*, Cilt VII, Yayına Hazırlayanlar; İ.Öztoprak, C. Güler, M.Karataş, G.Şahin, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2015.
- ÇELEBİCAN, Gürkan, "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- ÇEVİK, Osman Nuri, *Anonim Şirketler*, Növe Matbaası, Ankara 1975.
- DOĞAN, Hamdi, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2012, Cilt 9,Sayı: 18, s. 397–416.

- ELDEM, Vedat, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, Editör: Osman Okyar-H. Ünal Nalbantoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975,s.373-408.
- ERDAŞ, Sadık, “Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış. Anadolu’da Yerel Bankacılık”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 2014,s. 7-44.
- ERDAŞ, Sadık, “Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık ve Elazığ İktisat Bankası Örneği”, *Tarihten Günümüze Elazığ*, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara 2015,s.553-574.
- EROL, Nihal, Ahmet Atalay, Cumhuriyet Sonrası Konya’daki Milli Şirketler ve Bankaların Faaliyetleri, Çizgi Kitabevi, Konya2011.
- GÜL, Mustafa Fırat, “Aksaray Şehrinin İktisadi Tarihi Hakkında Bir Deneme”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:11,Bahar 2013,Sayı:14,s.131-158.
- HAMİT Tahsin-Rıza Saka, *Sermaye Hareketi*, Amedi Matbaası, İstanbul 1930.
- HÜLAGÜ, M. Metin, “Osmanlı Devletinde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 11, Yıl: 2001, s.73-93.
- İNAN A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat–4 Mart 1923*,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrin-i evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, f. I, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1929.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat–4 Mart 1923*, İzmir Kent Kitaplığı, İzmir 2001.
- KEYDER, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923–1929*,Yurt Yayınevi, Ankara 1982.
- KURUÇ, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*,1.Cilt (1929–1932),A.Ü.SBF Yayını, Ankara 1988.
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar*, Cilt I, Yayına Hazırlayan: Derviş Kılınçkaya, Bildiren Basın Yayın, Ankara 2003.
- Nevşehir Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, (Yayın yeri yok) 1936.
- OKTAR, Suat-Arzu Varlı, “İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibarı Milli Bankası”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt XXVII, sayı 2,s.1-20.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖKÇÜN, Gündüz, “1909–1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, Ed. Osman Okyar-H.Ünal Nalbantoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975,s.409–475.
- ÖKÇÜN, Gündüz, “1923 yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar”, *A.Ü.SBF Dergisi*, XXII, sayı:1,1975,S.53-100.

- ÖZDEMİR, Emin-Ali Çakırbaş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir’de Bankacılık Faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5, Spring 2013.
- ÖZER, M. Halis, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Yerel Banka Teşebbüsü: Diyarbakır Bankası (1930–1939)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2012,Cilt:11 Sayı:42, s.382–392.
- Sapancalı Hüsni, *Hasan Dağında İlmi Cevelan*, Hazırlayan; Nevzat Topal, Kömen Yayınevi, Konya 2009.
- QUATAERT, Donald, “Limited Revolution: The Impact of The Anatolian Railway on Turkish Transportation and the Provisioning of İstanbul, 1890-1908”, *Business History Review*,1977, 51:2, s.139-160.
- SARAL, Emre “A Foreign Labor Force in Early Republican Turkey: The Case of Hungarian Migrant Workers”, *Hungarian Historical Review*, vol. 6, no. 3 (2017): 597–623.
- SARISIR, Serdar, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği” *TÜBAR Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVI,2009 Güz, s.199-216.
- SİLİER, Oya, “1923–1935 Döneminde Türkiye’de Bankalar ve Bankacılık”, Editör: Osman Okyar-H. Ünal Nalbantoğlu, Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975.
- TAŞÇIOĞLU, Abdullah, *Cumhuriyet Dönemi Bankalar Kanunları ve İlgili Yasal Düzenlemeler*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, İstanbul 1998.
- TECER, Meral, “Atatürk Döneminde (1923–1938) Ekonomik Örgütlenme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39,Sayı 4,Aralık 2006.
- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923–1950*,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyeti Umumiyesi, *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.
- T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, *Aksaray Azmi Millî T.A.Ş. 1994 Yılı Raporu*, Ankara 1995.
- T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni*, No:1 Ankara 1931...No: 82–83, Ankara 1952.
- Türkiye Salnamesi 1927*, İmtiyaz Sahibi, Hasan Hulki, Anadolu Matbaası, İstanbul.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de "Milli İktisat" 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- TOPRAK, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi (Türkiye’de Ekonomi ve Toplum 1908-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- ULUTAN, Burhan, *Bankacılığın Tekâmülü*, Ankara 1957.